

Fyrning kynferðisbrota gegn börnum

Svala Ísfeld Ólafsdóttir
lögfræðingur við Háskólann í Reykjavík

2. tbl. 3. árg. 2007
Fræðigreinar

Útdráttur

Hér á eftir er rakin aðdragandi þeirra breytinga sem gerðar voru á fyrningareglum almennra hegningarlaga vegna kynferðisbrota gegn börnum síðasta vor með lögum nr. 61/2007. Ein þeirra fól í sér að alvarleg kynferðisbrot gegn börnum fynast nú ekki. Frá refsipólítísku og afbrotafræðilegu sjónarmiði er þessi breyting athyglisverð. Í henni felst frávik frá þeirri stefnumörkun löggjafans til langs tíma að fækka ófyrnanlegum brotum og að eingöngu þau brot sem geta varðað ævilöngu fangelsi skuli vera ófyrnanleg. Ekkert þeirra kynferðisbrota sem breytingin tekur til getur varðað svo þungri refsingu. Breytingin átti sér langan aðdraganda, þótt svo mætti virðast af ferli málsins á Alþingi vorið 2007 að hana hafi borið brátt að. Fjöldi frumvarpa sem að þessu snúa hefur verið lagður fram á Alþingi síðari ár og umræður á þeim vettvangi um eðli kynferðisbrota gegn börnum, rannsóknir fagfólks og reynslusögur fórnarlamba kynferðisbrota og lýsingar þeirra á afleiðingum brotanna á lífsblaup sitt, skýra þetta frávik frá meginstefnu löggjafans að verulegu leyti. Ákvörðunin var tekin eftir mikil skodanaskipti og umræður. Aðdragandinn sýnir að breytingin byggist á sérstöku eðli þessara brota og felur í sér áherslu á alvarlegar og langvarandi afleiðingar þeirra fyrir fórnarlömbin, sem taldar eru vega þyngra en almenn rök að baki fyrningareglum um réttarstöðu brotamanns, erfíðleika við rannsókn brotanna og sönnun. Á hinn bóginn má vera að vegna þessara vandkvæða feli breytingin fyrst og fremst í sér táknræna viðurkenningu löggjafans á alvarleika brotanna, fremur en að hún eigi eftir að hafa mikla raunbæfa þýðingu.

1. Inngangur

Það versta var þegar bekkjarsystur mínar voru að tala um fyrstu kærastana sína. Það átti að vera sá sem maður hefði gert það fyrst með. Ég hataði þetta tal. Hverju átti ég að svara? Þabbi minn? Þær gátu hvíslað um rómantískar stundir sem þær höfðu átt með feimnislegum jafnöldrum sínum í plakاتبtrekktum unglíngaberbergjum þegar ég átti bara minningar um viðbjóðslega karla í illa lyktandi íbúðum eða þabba minn að fróa sér framan í mig. Afmeyjunin á að vera falleg stund í lífi hverrar konu en ég hafði verið afmeyjuð af þabba mínum.

Myndin af þabba.

Saga Thelmu.

Með það að markmiði að styrkja og efla réttarstöðu barna sem þolenda kynferðisbrota samþykkti löggjafinn vorið 2007 þýðingarmiklar breytingar á fyrningareglum almennra hegningarlaga, nr. 19/1940.¹ Breytingarnar eru tvönn konar. Hin fyrri felur í sér að sakir vegna alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum fynast ekki, en hin síðari að kynferðisbrot sem þykja ekki jafnalvarleg skulu lúta almennum sakfyrningarfrestum, sem þó byrja ekki að líða fyrr en brotapolí hefur slitið barnsskónum.

1 Hér eftir skammstafað hgl.

Stjórnsmál og stjórnarsýsla vef tímarit (fræðigreinar)

Í upphaflegu frumvarpi dómsmálaráðherra til breytinga á kynferðisbrotakafli hegningarlaganna, sem fyrst var lagt fram á Alþingi vorið 2006 og síðan aftur um haustið og varð að lögum nr. 61/2007, var miðað við að sakfyrningarfrestir byrjuðu ekki að líða fyrr en brotapolí hefði náð 18 ára aldri. Ekki var gert ráð fyrir afnámi fyrningarfrests fyrir alvarlegri brot og í greinargerð með frumvarpi til laganna voru færð fram sérstök rök gegn því að bregða út af venjunni og afnema fyrningarfrest vegna þeirra.

Segja má að þá mikilvægu breytingu, sem felst í afnámi fyrningar sakar fyrir alvarleg kynferðisbrot gegn börnum, hafi borið brátt að, enda kom hún fram sem breytingartillaga við framangreint frumvarp á allra síðustu dögum þingsins. Var tillagan samþykkt með öllum greiddum atkvæðum. Breytingin er á margan hátt athyglisverð, en nefna má sérstaklega tvennt í því sambandi. Í fyrsta lagi gengur hún gegn þróun undanfarinna áratuga hér á landi, þar sem stefnan hefur verið að fækka ófyrnanlegum brotum. Er sú framvinda í samræmi við réttarþróun annars staðar á Norðurlöndum. Í öðru lagi hefur sú regla gilt að öll afbrot fyrnast nema þau sem geta varðað ævilöngu fangelsi, t.d. landráð og manndráp af ásetningi. Ekkert þeirra kynferðisbrota sem lýst er í XXII. kafla almennra hegningarlaga getur varðað ævilöngu fangelsi og hafa þau því öll verið háð fyrningu. Með breytingarlögum nr. 61/2007 hefur þannig verið gerð sú undantekning að alvarleg kynferðisbrot gegn börnum fyrnast ekki, þrátt fyrir að geta ekki varðað þingstu mögulegu refsingu.²

Markmið þessarar greinar er tvíþætt, Í fyrsta lagi er ætlunin að rekja þróun og umræður um fyrningarreglur hegningarlaganna vegna kynferðisbrota gegn börnum, einkum að því leyti sem þær skýra aðdraganda breytinga sem gerðar voru með lögum nr. 61/2007. Í öðru lagi er reynt að varpa ljósi á þau sjónarmið sem réðu mestu um sinnaskipti löggjafans í málinu. Þótt málið sýnist hafa borið brátt að er ljóst, þegar ferill þess er skoðaður í heild, að það átti sér talsverðan aðdraganda.

2. Efni breytinganna

Rétt þykir áður en lengra er haldið að lýsa nánar þeim breytingum sem gerðar voru á fyrningarreglum almennra hegningarlaga varðandi kynferðisbrot gegn börnum. Fyrst má nefna að þegar talað er um „alvarleg kynferðisbrot gegn börnum“ í þessari grein er skilgreiningin á alvarlegu broti fremur formleg en efnisleg. Nánar tiltekið er átt við þau brot sem lýst er í 194. gr., 1. mgr. 200. gr. og 1. mgr. 201. gr. hgl. Ákvæðin eru nánar þessi, eins og þau hljóða eftir breytingarnar sem gerðar voru með lögum nr. 61/2007:

194. gr.: Hver sem hefur samræði eða önnur kynferðismök við mann með því að beita ofbeldi, hótunum eða annars konar ólögumætri nauðung gerist sekur um nauðgun og skal sæta fangelsi ekki skemur en 1 ár og allt að 16 árum. Til ofbeld-

2 Sbr. 1. gr. laga nr. 61/2007.

Stjórnsmál og stjórnsmýsla vefmárit (fræðigreinar)

is telst svipting sjálfræðis með innilokun, lyfjum eða öðrum sambærilegum hætti.

Það telst einnig nauðgun og varðar sömu refsingu og mælt er fyrir um í 1. mgr. að notfæra sér geðsjúkdóm eða aðra andlega fötlun manns til þess að hafa við hann samræði eða önnur kynferðismök, eða þannig er ástatt um hann að öðru leyti að hann getur ekki spornað við verknaðinum eða skilið þýðingu hans.

1. mgr. 200. gr.: *Hver sem hefur samræði eða önnur kynferðismök við barn sitt eða annan niðja skal sæta fangelsi allt að 8 árum og allt að 12 ára fangelsi sé barnið yngra en 16 ára.*

1. mgr. 201. gr.: *Hver sem hefur samræði eða önnur kynferðismök við barn yngra en 18 ára, sem er kjörbarn hans, stjúp barn, fósturbarn, sambúðarbarn eða tengt honum þannig fjölskylduböndum í beinan legg eða barn, sem honum hefur verið trúað fyrir til kenndu eða uppeldis, skal sæta fangelsi allt að 8 árum og allt að 12 ára fangelsi sé barn yngra en 16 ára.*

Fyrir breytinguna fyrntust hliðstæð eða sambærileg brot ýmist á 10 eða 15 árum, en fyrningarfresturinn byrjaði ekki að líða fyrir en barn hafði náð 14 ára aldri. Með breytingunni sem gerð var á hegningarlögunum með lögum nr. 61/2007 er gert ráð fyrir að brot samkvæmt 194. gr., 1. mgr. 200. gr. og 1. mgr. 201. gr., eins og þeim er lýst hér að framan, fyrnist ekki þegar brotið bitnar á barni undir 18 ára aldri. Önnur kynferðisbrot gegn börnum, þ.e. brot gegn 197.-199. gr., 2.-3. mgr. 200. gr., 2. mgr. 201. gr. og 202. gr. hgl., fyrnast á mislögum tíma eftir alvarleika þeirra. Sú breyting var þó gerð með lögum nr. 61/2007 að nú byrjar fyrningarfresturinn aldrei að líða fyrir en brotþoli hefur náð 18 ára aldri í stað 14 ára aldurs áður.³

Þegar hér er talað um „alvarleg kynferðisbrot gegn börnum“ er þannig ekki vísað til mats dómstóla á hversu alvarlegt brot er sem ákært er fyrir hverju sinni, en við mat á því lítur dómari til margvíslegra þátta eins og verknaðaraðferðar, aðstæðna á brotavettvangi, andlegra og líkamlegra afleiðinga brots, aldurs brotþola og brotamanns, aldursmunar brotþola og brotamanns og tengsla brotþola við brotamann. Öll þessi atriði geta haft áhrif á ákvörðun refsingar innan þeirra marka sem einstök refsiaákvæði hafa að geyma, en þau hafa ekki áhrif á fyrningarreglur sem gilda um brotið. Fyrning brots ræðst af því lagaákvæði sem refsiverð háttsemi fellur undir.

3. Almennt um fyrningu sakar

Um fyrningu sakar er fjallað í IX. kafla hgl., sbr. 80.-82. gr. Sök fyrnist ýmist á 2 árum, 5 árum, 10 árum eða 15 árum og fer lengd fyrningarfrests eftir hámarksrefsingu sem getur legið við broti, sbr. 81. gr. Fram að gildistöku breytingarlaga nr. 61/2007 var það í þeim tilvikum einum sem brot gat varðað allt að ævilöngu fangelsi að sök fyrntist ekki.

3 Sbr. 2. gr. laga nr. 61/2007.

Í 82. gr. er að finna nákvæmar reglur um tímamarkið sem ber að miða upphaf fyrningarfrests við. Aðalreglan er að fyrningarfrestur telst frá þeim degi er refsiverðum verknadi eða refsiverðu athafnaleysi lauk. Áhrif þess að lögum að sök er fyrnd eru þau að ríkisvaldið glatar rétti til að krefjast þess að brotamaður sæti refsingu eða öðrum viðurlögum fyrir brot sín. Eftir það þarf brotamaður ekki að óttast að verða dreginn til refsíabyrgðar fyrir misgjörðir sínar.⁴ Fyrning sakar er refsilokaástanda sem leiðir til sýknu af refsikröfu ef mál er höfðað.

Með lögum nr. 20/1981 voru gerðar verulegar breytingar á fyrningarreglum hegningarlaga í kjölfar heildarendurskoðunar sem fram hafði farið á þeim á vegum hegningarlaganefndar. Meðal annars var mörkuð sú stefna, sem er í samræmi við lagaþróun í Danmörku og Noregi, að öll brot væru háð fyrningu, nema þau sem gætu varðað ævilöngu fangelsi.⁵ Þessi stefna er áréttuð í greinargerð með frumvarpi sem varð að lögum nr. 20/1981, en ekki er að því vikið að sérstakar fyrningarreglur kynnu að eiga við um kynferðisbrot gegn börnum.⁶ Frá og með gildistöku laga nr. 20/1981 hefur stefna löggjafans falist í að fækka brotategundum sem ævilangt fangelsi getur legið við og þar með ófyrnanlegum brotum.

4. Ákall umboðsmanns barna

Á árinu 1997 bar hátt umræðu um ofbeldi á Íslandi og beindist hún ekki síst að kynferðisbrotum gegn börnum og ungmennum. Gagnrýnin laut einkum að meðferð þessara mála hjá lögreglu og fyrir dómi, sér í lagi stöðu fórnarlamba og rétt þeirra til aðstoðar og stuðnings meðan á málsmeðferð stæði. Fram komu sjónarmið um að efla þyrfti meðferðarúrræði fyrir börn sem hefðu þurft að þola kynferðislega misnotkun, þar sem rannsóknir hefðu leitt í ljós hversu alvarlegar og langvarandi afleiðingar brot þessi hefðu á sálarlíf og geðheilsu þeirra. Ennfremur var talið að tryggja þyrfti betur rétt þessa hóps þolenda til bótagreiðslna.⁷

Umboðsmaður barna brást við þessari umræðu með því að láta taka saman skýrslu sem hafði það meginmarkmið að bera ákvæði íslenskra hegningarlaga sem vörðuðu kynferðisbrot gegn börnum, meðferð slíkra mála og framkvæmd þeirra saman við réttarstöðuna í þessum málaflokki í Danmörku, Noregi og Svíþjóð. Skýrslan kom út í apríl 1997.⁸ Í henni voru m.a. raktar gildandi reglur um fyrningu kynferðisbrota gegn

4 Ítarlega umfjöllun um fyrningarreglur almennra hegningarlaga og fræðilegt umhverfi þeirra má finna í bók Jónatans Þórmundssonar: *Viðurlög við afbrotum*. Reykjavík 1992. Sjá X. þátt.

5 Fram að gildistöku laga nr. 20/1981 fyrntust eftirfarandi brot ekki: a) Brot í opinberu starfi, sbr. XIV. kafla almennra hegningarlaga, ef refsing sem til var unnið, fór fram úr sektum. b) Brot, þar sem þyngsta refsing sem við broti lá fór fram úr sex ára fangelsi og refsing sú, sem til var unnið, var þyngri en átta mánaða fangelsi.

6 *Safn greinargerða við almenn hegningarlög*. Úlfjótur. Tímarit laganema 1989, bls. 129-130.

7 Um þetta vitna meðal annars umræður utan dagskrár á Alþingi 5. febrúar 1997, sbr. Alþingistiðindi B-deild 1996-1997, bls. 3282 (121. löggjafarþing).

8 Skýrslan, sem umboðsmaður nefnir *Heggur sá er blífa skyldi*, ber heitið: Um kynferðisbrot gegn börnum og ungmennum og var unnin af Svölu Ísfeld Ólafsdóttur lögfræðingi.

Stjórnmal og stjórnsýsla vefþimarit (fræðigreinar)

börnum. Reglurnar gerðu ráð fyrir að fyrningarfrestur sakar hæfist á þeim degi er refsiverðri háttsemi lauk, sbr. 1. mgr. 82. gr. hgl. eins og hún hljóðaði þá. Af þeim sökum komu reglulega upp tilvik þar sem barn var enn ólögráða fyrir æsku sakir þegar brotið sem framið hafði verið gegn því var fyrnt. Þá var bent á að í Noregi hefði löggjöf verið breytt nokkrum árum áður þannig að refsihámark fyrir alvarlegustu kynferðisbrotin gegn börnum hefði verið hækkað í þeim tilgangi að lengja fyrningarfrest og fyrntust allra alvarlegustu brot á 25 árum. Með þessu væri a.m.k. tryggt að brotaþoli hefði náð fullorðinsaldri áður en sakfyrningarfrestir rynnu út.⁹

Umboðsmaður barna sendi dómsmálaráðherra skýrslu sína, ásamt bréfi dags. 15. september 1997.¹⁰ Í bréfinu kemur fram að umboðsmaður telji, í ljósi samanburðar á réttarstöðu barna hér á landi, sem orðið hefðu fórnarlömb kynferðisofbeldis, við réttarstöðu barna í Danmörku, Noregi og Svíþjóð, að brýnna úrbóta sé þörf í þessum efnunum í íslensku löggjöf. Þá gerði umboðsmaður margvíslegar tillögur til breytinga á íslenskum lögum sem hann taldi brýnar og nauðsynlegar. Ein þeirra var sú að í almenn hegningarlög yrði tekið upp ákvæði sem mælti fyrir um að kynferðisbrot gegn börnum fyrntust ekki eða til vara að tekinn yrði upp sérstakur fyrningarfrestur um þessi brot, t.d. 25 ára frestur. Í bréfi sínu vitnar umboðsmaður til ummæla dómsmálaráðherra sem féllu í utandagskrárumræðu á Alþingi í febrúar 1997. Þar sagði ráðherra að kynferðislegt ofbeldi gagnvart börnum væri einhver allra alvarlegasti glæpur sem framinn væri og því mjög mikilvægt að samfélagið reyndi að taka fast og skynsamlega á þeim málum.¹¹

Frumkvæði umboðsmanns barna leiddi til þess að frumvarp til breytinga á fyrningarreglum hegningarlagna var lagt fram á Alþingi í mars 1998. Þar var lagt til að sett yrði sérregla um upphaf sakfyrningarfrests vegna tiltekinna kynferðisbrota.¹² Í almennum athugasemdum sem fylgdu frumvarpi til laganna segir að tilefni þess verði m.a. rakið til erindis umboðsmanns barna til dómsmálaráðherra frá september 1997 varðandi ákvæði hegningarlaga um fyrningu kynferðisbrota gegn börnum.¹³ Frumvarpið var samþykkt, sbr. lög nr. 63/1998. Samkvæmt þeim skyldi fyrningarfrestur vegna brota á ákvæðum 194.-202. gr. hgl. eigi teljast fyrir en frá þeim degi er brotaþoli næði 14 ára aldri.

9 Í tengslum við þessar breytingar á norsku refsilöggjöfinni á sínum tíma komu upp hugmyndir um hvort rétt væri að lögfesta sérstakar fyrningarreglur um kynferðisbrot gegn börnum, þótt sú leið yrði ekki fyrir valinu, sbr. nánar *Heggur sá er blífa skyldi*, bls. 28-29.

10 Bréfið til dómsmálaráðherra er birt framan við skýrsluna. Þar er einnig að finna bréf umboðsmanns barna til félagsmálaráðherra, dagsett sama dag, þar sem hann vekur athygli á ýmsu sem hann telur ábótavant hér á landi í sambandi við meðferðarræði fyrir börn sem þolendur kynferðisofbeldis.

11 Alþingistíðindi B-deild 1996-1997, bls. 3282 (121. löggjafarþing, umræður utan dagskrár 5. febrúar 1997, kynferðisleg misnotkun á börnum).

12 Alþingistíðindi A-deild 1997-1998, bls. 3690-3696 (122. löggjafarþing, þskj. 892, 521. mál). Í greinargerð er sérstaklega vísað til tillagna umboðsmanns barna og þeirra röksemda sem þær byggðust á.

13 Sama heimild, bls. 3692.

Með þessu var að nokkru leyti komið til móts við tillögur umboðsmanns barna, þótt sú megintillaga hans að sök vegna kynferðisbrota gegn börnum skyldi ekki fyrnast næði ekki fram að ganga. Hafa ber í huga að í tillögum umboðsmanns var ekki gerður greinarmunur á alvarleika brotanna.

5. Lögleiðing sérreglu um upphaf sakfyrningarfrests vegna kynferðisbrota gegn börnum

Í greinargerð með frumvarpinu sem varð að lögum nr. 63/1998 segir að breytingunni sem lögð er til í a-lið 2. gr. frumvarpsins sé ætlað að laga fyrningarreglur hegningarlaganna að þeim aðstæðum sem upp geta komið þegar kynferðisbrot beinast gegn börnum.¹⁴ Breytingin fól í sér að nýr málsliður, 2. málsli., bættist við 1. mgr. 82. gr. hgl. Samkvæmt honum skyldi fyrningarfrestur vegna brota samkvæmt ákvæðum 194.-202. gr. hgl. aldrei teljast fyrir en frá þeim degi er brotþoli næði 14 ára aldri. Þetta fól í sér frávik frá meginreglunni í 1. másl., sem kveður á um að fyrningarfrestur teljist frá þeim degi er refsiverðri háttsemi lauk.

Í greinargerð er sérreglan rökstudd með því að þegar kynferðisbrot beinist gegn börnum sé hætt við að fyrningarfrestur sé liðinn þegar börnin hafi náð þeim þroska sem þarf til þess að gera sér grein fyrir að um refsivert brot hafi verið að ræða. Þá sé og hætt við að börn hafi takmarkaða möguleika á að kæra slík brot.¹⁵

Sú regla að miða upphaf sakfyrningarfrests við 14 ára aldur brotþola var talin hafa þá þýðingu að barn sem yrði fyrir kynferðisofbeldi fyrir 14 ára aldur hefði náð lögræðisaldri þegar sakfyrningarfrestur rynni út. Kynferðisbrot gegn börnum, sem vörðuðu allt að 4 ára fangelsisrefsingu og fyrntust þar af leiðandi á 5 árum, gátu, eftir þessa breytingu, aldrei fyrnst fyrir en brotþoli hefði náð 19 ára aldri. Brot sem gátu varðað allt að 10 ára fangelsisrefsingu fyrntust ekki fyrir en brotþoli væri orðinn 24 ára og brot sem gátu varðað þyngri refsingu en 10 ára fangelsi fyrntust ekki fyrir en brotþoli væri orðinn 29 ára. Stæði verknauður aftur á móti fram yfir 14 ára aldur barns eða ætti sér stað eftir að þeim aldri var náð skyldi fresturinn teljast frá þeim degi er verknauði lauk í samræmi við meginregluna um upphaf fyrningarfrests, sbr. 1. másl. 1. mgr. 82. gr. hgl.

Um rökin fyrir því að miða upphaf sakfyrningarfrests við 14 ára aldur þolandans segir í greinargerð:¹⁶

Almennt má ætla að brotþoli hafi innan þess frests náð nægilegum þroska til þess að gera sér grein fyrir afbrotinu og haft möguleika á að kæra það. Þá ber að taka tillit til lagaraka fyrir fyrningu sakar sem viðurkennd eru í refsirétti. Þau rök varða til dæmis öflun sönnunargagna og aðrar forsendur rannsóknar, hraða rannsókna og breytta hagi sakbornings.

14 Sama heimild, bls. 3693.

15 Sama heimild, bls. 3693.

16 Sama heimild, bls. 3693.

Því má halda fram að tímamót hafi orðið í afstöðu löggjafans til kynferðisbrota gegn börnum þegar lög nr. 63/1998 voru samþykkt á Alþingi. Með samþykkt þeirra viðurkenndi löggjafarvaldið að eðlilegt væri að taka sérstakt tillit til ungs aldurs fórnarlambanna og láta sérreglu gilda um upphaf fyrningarfrests kynferðisbrota gegn þeim. Í þessu felst einnig að hin sérstöku rök að baki fyrningarreglum almennt, sem vísa til réttarstöðu hins brotlega annars vegar og rannsóknarhags -muna hins vegar, víkja að nokkru fyrir sjónarmiðum sem varða stöðu brotapolá. Sérstaða þessa þolendahóps var dregin fram í dagsljósið og viðurkennt að möguleikar hans á að kæra brot af þessu tagi væru skertir í ljósi aðstæðna. Með sérreglunni, sem lögfest var í 2. málsl. 1. mgr. 82. gr. hgl., var a.m.k. séð til þess að þolendahópurinn væri kominn í hóp fullorðinna, þ.e. orðinn lögráða, þegar frestir vegna kynferðisbrota gegn þeim rygnu út, þótt sakfyrningarfrestur vegna vægustu brotanna, þ.e. 5 ára fyrningarfresturinn, liði að mestu leyti á meðan þolendur væru enn ólögráða börn.

Í þessu sambandi er vert að geta þess að í framhaldi af fyrrnefndri skýrslu umboðsmanns barna kom fram frumvarp af hálfu fjögurra stjórnarandstöðuþingmanna um sama efni á Alþingi í byrjun febrúar 1998.¹⁷ Frumvarpið, sem aðeins var tvær greinar auk gildistökuákvæðis, laut að kynferðisbrotum gegn börnum, þar af önnur þeirra að fyrningarreglum hegningarlagna. Var lagt til að fyrning sakar vegna brota gegn 200.-202. gr. hgl. byrjaði ekki að líða fyrr en brotapolá hefði náð sjálf-ræðisaldri, sem var 18 ár. Frumvarpið dagaði uppi, en á sama löggjafarþingi afgreiddi Alþingi sem lög áður nefnt frumvarp dómismálaráðherra, sem miðaðist við 14 ára aldursmark. Lögin gengu þó lengra en þingmannafrumvarpið að því leyti að sérreglan um upphaf fyrningarfrests var látin taka til fleiri kynferðisbrota hegningarlagna en frumvarp þingmannanna fjögurra gerði ráð fyrir.

6. Frumvörpin fjögur

Á síðustu þingum hafa þingmenn Samfylkingarinnar lagt fram fjögur frumvörp til breytinga á fyrningarreglum hegningarlagna. Mun á engan hallað þótt einn helsti hvatamaður þeirra sé talinn Ágúst Ólafur Ágústsson alþingismaður. Í frumvörpunum, sem voru samhljóða, var gert ráð fyrir að sök vegna kynferðisbrota samkvæmt ákvæðum 194.-202. gr. hgl. fyrntist ekki þegar brot væri framið gagnvart barni undir 14 ára aldri. Ekki var gerður greinarmunur á alvarlegum kynferðisbrotum og veigaminni brotum. Einnig þarf að hafa í huga að vísað var til ákvæðanna eins og þau voru fyrir breytinguna sem gerð var með lögum nr. 61/2007.

Fyrsta frumvarpið var lagt fram á 130. löggjafarþingi 2003-2004.¹⁸ Því var vísað til allsherjarnefndar sem leitaði eftir umsögnum fjölmargra aðila um efni þess, m.a. frá refsiréttarnefnd. Nefndin tók undir þá forsendu frumvarpsins að sérstakt eðli kynferðisbrota gegn börnum réttlætti sérreglu um fyrningu sakar vegna slíkra brota. Á hinn bóginn taldi hún að þegar hefði verið komið til móts við þau

17 Alþingistíðindi A-deild 1997-1998, bls. 3160-3165 (122. löggjafarþing, þskj. 778, 451. mál).

18 Alþingistíðindi A-deild 2003-2004, bls. 3206-3209 (130. löggjafarþing, þskj. 794, 520. mál).

Stjórnsmál og stjórnarsýsla veftímarit (fræðigreinar)

sjónarmið með breytingunni sem gerð var á fyrningarreglum hegningarlagna með lögum nr. 63/1998, þar sem gert var ráð fyrir að sakfyrningarfrestur vegna kynferðisbrota gegn börnum sem varða við 194.-202. gr. hgl. teljist aldrei fyrir en frá þeim degi er barnið nær 14 ára aldri. Í ljósi þess að frumvarp þingmanna Samfylkingarinnar var „í sjálfu sér ekki rökstutt á grundvelli eðlisólíkra sjónarmíða en lágu til grundvallar lagabreytingunni frá 1998“, taldi nefndin ekki tímabært, aðeins tæpum sex árum síðar, að gera grundvallarbreytingu á sama réttaratriði.¹⁹ Frumvarpið var ekki afgreitt úr allsherjarnefnd og dagaði uppi.

Samhljóða frumvarp var öðru sinni lagt fram á 131. löggjafarþingi 2004-2005 og vísað til allsherjarnefndar.²⁰ Nefndin klotnaði í afstöðu sinni. Meirihlutinn féllst ekki á efni frumvarpsins óbreytt heldur lagði til að aldursmörkin í þágildandi ákvæði 2. málsl. 1. mgr. 82. gr. hgl. yrðu hækkuð úr 14 árum í 18 ár. Rökin voru einkum þau að brotapolar undir 18 ára aldri væru enn börn í skilningi laga og óeðlilegt að þeir þyrftu að þola upphaf fyrningar við 14 ára aldur, auk þess sem breytingin væri í samræmi við það sem gengur og gerist í þeim ríkjum sem íslenskt réttarkerfi tæki helst mið af.²¹

Þá teflir meirihlutinn fram þremur röksemdum því til áréttingar að ekki þyki rétt eða tímabært að afnema fyrningarfrestinn. Í fyrsta lagi sé ekki enn komin nægileg reynsla á ákvæðið til að rétt sé að afnema fyrningarfrest í kynferðisbrotum gegn börnum með öllu, enda séu mál þar sem reynir á þessa fyrningarreglu tæpast komin til kasta dómstóla sjö árum eftir að breytingin 1998 var gerð. Í öðru lagi gangi þetta gegn þeirri grundvallarreglu að einungis brot sem varði hámarksrefsingu fyrnist ekki. Í þriðja lagi geri frumvarpið ekki greinarmun á þeim brotum sem vægari refsingu sæta og þeim sem þyngri refsing liggur við.²²

Þannig lagði meirihluti allsherjarnefndar til að frumvarpið yrði samþykkt með þeim breytingum á 2. málsl. 1. mgr. 82. gr. hgl., að fyrningarfrestur vegna brota samkvæmt ákvæðum 194.-202. gr. teldist eigi fyrir en frá þeim degi er brotþoli næði 18 ára aldri.²³ Minni hluti allsherjarnefndar, þrír þingmenn, sem voru í hópi þeirra sem stóðu að frumvarpinu, vildu eðlilega samþykkja það óbreytt.²⁴

Í fyrrnefndu álitni meirihluta allsherjarnefndar, dags. 6. maí 2005, kemur fram að hann telji endurskoðun þurfa að fara fram á kynferðisbrotakafila hegningarlagna og í lok álitsins beinir meirihlutinn því til dómsmálaráðuneytisins að sú endurskoðun fari fram „svo fljótt sem verða má“. Í álitinu vekur sérstaka athygli að þrátt fyrir að meirihlutinn hafi ekki komist að þeirri niðurstöðu með óyggjandi hætti, eins og það er orðað, að breyta þurfi fyrningarreglum kynferðisbrota gegn

19 Umsögn refsiréttarnefndar er dagsett 30. mars 2004 og má finna á vefslóðinni: www.althingi.is/pdf/umsogn.php4?lthing=130&malnr=520&dbnr=1638&nefnd=a. Tilvitnuð orð koma fram á bls. 4 í umsögninni.

20 Alþingistíðindi A-deild 2004-2005, bls. 689-693 (131. löggjafarþing, þskj. 72, 72. mál).

21 Sama heimild, bls. 5808-5809 (þskj. 1362).

22 Sama heimild, bls. 5809 (þskj. 1362).

23 Breytingartillögur allsherjarnefndar er að finna á þskj. 1363, sbr. Alþingistíðindi A-deild 2004-2005, bls. 5810.

24 Alþingistíðindi A-deild 2004-2005, bls. 5787-5790 (þskj. 1352).

börnum frekar en hann leggur til, þ.e. að miða upphaf fyrningarfrestsins við 18 ára aldur brotþola í stað 14 ára, „þá telur meirihlutinn koma til álitu að afnema fyrningu í alvarlegustu málunum.“²⁵ Hér er því öllum kostum haldið opnum og má segja að með þessum orðum hafi meirihluti allsherjarnefndar gefið hugmyndum um afnám fyrningarfrests frekara líf.

Hér er rétt að geta breytingartillögu við breytingartillögu meirihluta allsherjarnefndar, sem kom fram örfáum dögum síðar frá einum nefndarmanna, sem hafði staðið að áliti meirihlutans. Breytingartillagan fól í sér tvennt.²⁶ Í fyrsta lagi að sakir vegna grófra kynferðisbrota gagnvart börnum yngri en 18 ára (þ.e. brot gegn 194. gr., 1. mgr. 200. gr., 1. mgr. 201. gr. og 1. mgr. 202. gr.) yrðu ófyrnanleg og í öðru lagi að fyrningarfrestur vegna vægari kynferðisbrota gegn börnum (þ.e. brot gegn 195.-199. gr., 2.-3. mgr. 200. gr., 2. mgr. 201. gr. og 2.-4. mgr. 202. gr.) byrjaði ekki að líða fyrir en barn hefði náð 18 ára aldri.

Breytingartillagan, þar sem gengið var svo langt að leggja til að fyrningarfrestir vegna grófra kynferðisbrota gegn börnum yngri en 18 ára yrðu afnumdir, og ummæli meirihluta allsherjarnefndar, sem taldi „koma til álitu að afnema fyrningu í alvarlegustu málunum“, gáfu hugmyndum um afnám sakfyrningarfrests í brotum af þessu tagi byr í seglin.

Eftir að frumvarp þingmanna Samfylkingarinnar var afgreitt úr allsherjarnefnd dagaði það uppi á Alþingi. Á næstu tveimur þingum var frumvarpið tvisvar lagt fram í óbreyttri mynd og dögudu þau bæði uppi.²⁷

7. Rök gegn lagabreytingum 2007

Sem fyrir segir markaði löggjafinn þá skýru stefnu með lögum nr. 20/1981 að öll brot skyldu lúta fyrningu sakar, nema sérstök rök stæðu til annars, sbr. umfjöllun í III. kafla að framan. Þótt komið hafi verið til móts við þau sjónarmið með lögum nr. 63/1998 að sérreglur ættu við um kynferðisbrot gegn börnum um upphaf sakfyrningarfrests var haldið í það meginsjónarmið að öll brotin, óháð alvarleika þeirra, skyldu eftir sem áður fyrnast eins og önnur sem ekki liggur við ævilangt fangelsi.

Í framhaldi af áliti allsherjarnefndar, sem rakið er í kaflanum á undan, fól Björn Bjarnason dómsmálaráðherra Ragnheiði Bragadóttur lagaprófessor að semja drög að frumvarpi sem endurskoðun af þessu tagi kallaði á.²⁸ Endurskoðunin skyldi byggð á traustum refsiréttarlegum grunni og taka mið af alþjóðlegri þróun á þessu sviði, auk íslenskrar lagahefðar.²⁹ Jafnframt væri nauðsynlegt að fá yfirlit yfir beitingu þessara

25 Sama heimild, bls. 5809 (þskj. 1362).

26 Breytingartillöguna er að finna á þingskjali nr. 1408, sbr. Alþingistíðindi A-deild 2004-2005, bls. 6064-6065.

27 Sjá Alþingistíðindi A-deild 2005-2006, bls. 915-921 (132. löggjafarþing, þskj. 209, 209. mál) og 133. löggjafarþing 2006-2007, þskj. 304, 291. mál.

28 Frumvarpsdrögin sem Ragnheiður Bragadóttir samdi eru birt sem fylgiskjal með ritgerð hennar um kynferðisbrot og kom út í ritinu *Kynferðisbrot á vegum Lagastofnunar Háskóla Íslands* árið 2006.

29 *Kynferðisbrot*, bls. 89-90.

лагаákvæða á þeim þrettán árum sem liðin væru frá samþykkt þeirra.³⁰ Vorið 2006 lagði dómismálaráðherra fram drög Ragnheiðar Bragadóttur sem frumvarp á Alþingi, en í ljósi umfangs þess, skiptra skoðana meðal þingmanna um einstök atriði og hins skamma tíma sem var til stefnu áður en þingi yrði slitið, náðist ekki að afgreiða það.³¹ Frumvarpið var því lagt fram að nýju óbreytt haustið 2006.³²

Í frumvarpinu, sbr. 1. gr., var gert ráð fyrir að upphaf sakfyrningarfrests vegna kynferðisbrota gegn börnum miðaðist við nýtt aldursmark. Þannig gerði frumvarpið ráð fyrir að fyrningarfrestur vegna kynferðisbrota sem talin voru upp í 2. málsl. 1. mgr. 82. gr. hgl., þ.e. brot gegn 194.-202. gr., skyldi ekki byrja að líða fyrr en brotþoli hefði náð 18 ára aldri, í stað 14 ára aldurs eins og gildandi lög gerðu ráð fyrir. Ekki var lagt til að fyrningarfrestir yrðu afnumdir á þann hátt sem áðurnefnd þingmannafrumvörp gerðu ráð fyrir og var það stutt margvíslegum rökum. Þau rök verður að skoða í því ljósi að þau beinast fyrst og fremst að til-lögum sem fram komu í áðurnefndum frumvörpum þingmanna Samfylkingarinnar. Rökkin voru einkum þrenns konar.³³ Í fyrsta lagi yrði sönnunarsaðan erfiðari. Eftir því sem lengri tími liði frá afbroti yrði erfiðara fyrir ákærvaldið að sanna það. Sönnunargögn glötuðust og minni manna brysti. Á sama hátt yrði staða sökunauts til að verja sig erfiðari. Í öðru lagi gæti þetta dregið úr máls hraða innan refsivörslukerfisins. Rannsóknaraðilar, ákærvald og dómstólar þyrftu aðhald til þess að reka mál með eðlilegum og nægilegum hraða. Í þriðja lagi var þetta rökstutt með því að tíminn drægi úr refsipörf. Þá var til þess tekið að mjög þungbært væri fyrir einstakling og fjölskyldu hans að geta jafnvel eftir marga áratugi átt von á því að gamlar syndir kollvörpuðu lífi þeirra. Þetta ætti einkum við ef hinn brotlegi hefði séð að sér og ekki brotið af sér frekar.³⁴

Í greinargerðinni voru færð fram fleiri rök sem mæltu gegn því að kynferðisbrot gegn börnum yrðu ófyrnanleg og voru sum þeirra sótt til áðurnefndrar um-sagnar refsiréttarnefndar frá mars 2004, er hún hafði annað frumvarp þingmanna Samfylkingarinnar til meðferðar. Meðal þessara raka var að lagaákvæði sem mælti fyrir um að tiltekin brot geti ekki fyrnst stangaðist á við réttarþróun hér á landi síðustu áratugi og réttarþróun annars staðar á Norðurlöndum þar sem stefnan hefur verið sú að fækka ófyrnanlegum brotum. Þá væri regla um að kynferðisbrot gegn börnum skyldu ekki fynast í ósamræmi við þá grundvallarreglu almennra

30 Hér er vísað til umfangsmikilla breytinga sem gerðar voru á kynferðisbrotakafla hegningarlaganna í kjölfar heildarendurskoðunar á ákvæðum hans og leiddu til breytingarlaga nr. 40/1992. Höfðu ákvæðin þá staðið óbreytt frá gildistöku hegningarlaganna árið 1940. Nánari fróðleik um efni og forsendur þeirra breytinga er lög nr. 40/1992 innleiddu, má finna í skýrslu nauðgunarmálanefndar, sem var gefin út af dómismálaráðuneytinu 1989. Einnig er gerð grein fyrir þessari þróun í almennum athugasemdum í greinargerð með frumvarpi dómismálaráðherra, sbr. áðurnefnt rit Ragnheiðar Bragadóttur *Kynferðisbrot*, bls. 89 og áfram.

31 Alþingistiðindi A-deild 2005-2006, bls. 4434-4482 (132. löggjafarþing, þskj. 1048, 712. mál).

32 Alþingistiðindi A-deild 2006-2007, bls. 515-563 (133. löggjafarþing, þskj. 20, 20. mál).

33 Röksemdir með og á móti afnámi fyrningarfrests eru raktar í almennum athugasemdum við frumvarpið, sbr. nánar kafla IV. *Kynferðisbrot*, 5. Fyrning sakar, bls. 125-128.

34 *Kynferðisbrot*, bls. 125.

hegningarlaga að einungis brot er varða ævilöngu fangelsi væru ófyrnanleg. Þá var nefnt að kynferðisbrot væru alvarleg afbrot, en misalvarleg frá sjónarhóli refsiréttar. Það væri ljóst ef litið væri á refsihámark fyrir einstakar brotategundir þeirra. Nauðgun væri augljóslega alvarlegra brot en káf utan klæða. Væri því óeðlilegt að þessi tvö brot fyrntust á sama tíma, hvað þá að hið vægara væri ófyrnanlegt. Þá var einnig á það bent að reglum um fyrningu kynferðisbrota hefði nýlega verið breytt (1998) og hefði því ekki enn fengist næg reynsla af þeirri breytingu. Þá væri umræða um kynferðisbrot orðin mun meiri og upplýstari nú en fyrir fáum árum og myndi það stuðla að því að þolendur þeirra kærdðu þau fyrir, en byrgðu ekki inni reynslu sína árum og áratugum saman.³⁵

Þrátt fyrir þessar röksemdir gegn afnámi fyrningarfrests var í frumvarpi dómismálaráðherra talið rétt að koma til móts við veigamikil rök sem mæla með því að sérstakt tillit væri tekið til séreðlis þessara brota. Í frumvarpinu var því gert ráð fyrir tveimur breytingum á fyrningarreglum varðandi kynferðisbrot gegn börnum. Annars vegar yrði 14 ára aldursmarkinu í 2. málsl. 1. mgr. 82. gr. hgl. breytt í 18 ár, og væri það sama aldursmark og í dönsku, norsku, sænsku og þýsku hegningarlögunum. Hins vegar yrði refsihámark fyrir kynferðislega áreitni gagnvart börnum hækkað um tvö ár, sem leiddi til þess að fyrningarfrestir lengdust fyrir brot sem bitna á yngstu börnunum, þ.e. börnum yngri en 16 ára. Þessi brot myndu þá fyrnast á 10 árum í stað þess að fyrnast á 5 árum eins og þau gerðu samkvæmt gildandi lögum og það frá 18 ára aldri í stað 14 ára.

Undir almenna stefnumörkun löggjafans er einnig tekið í ritstjórnargrein í Tímariti lögfræðinga frá 2005.³⁶ Hafa verður í huga að greinin er skrifuð sem andsvar við frumvarpinu sem lagt var fram á Alþingi 2004-2005 þar sem lagt var til afnám fyrningarfresta vegna kynferðisbrota sem framin eru gegn börnum yngri en 14 ára, óháð alvarleika þeirra. Um það frumvarp er fjallað hér að framan. Í upphafi ritstjórnargreinarinnar er vísað til þess að umbodsmáður barna, Barnaverndarstofa, barnaverndarnefnd Reykjavíkur, Barnaheill, Samtök um kvennaathvarf, Femínistafélag Íslands, Mannréttindaskrifstofa Íslands og átakshópurinn Blátt áfram hafi stutt frumvarpið eða lýst sig jákvæð gagnvart því. Kemur það höfundur ritstjórnargreinarinnar síst á óvart í ljósi stöðu og hlutverks þessara aðila. Telur hann að viðbrögð þeirra hafi verið næsta fyrirsjáanleg. Þetta verður naumast skilið á annan veg en að höfundur pistilsins hafi talið að umsagnir þessara aðila um frumvarpið gætu ekki ráðið úrslitum um framgang málsins.

Þá telur höfundur að frumvarpið feli í sér veruleg frávik frá meginreglum og gangi nánast þvert á meginreglur sem „menningarlegur refsiréttur“ á að lúta, eins og það er orðað. Falla rök hans að öðru leyti að þeim röksemdum sem fram komu í greinargerð með frumvarpi dómismálaráðherra og áliti refsiréttarnefndar. Hann bætir þó við þeirri röksemd að ætlandi sé að einstaklingar sem orðnir eru 24 og 29

35 *Kynferðisbrot*, bls. 127-128.

36 *Breyting á fyrningarákvæðum almennra hegningarlaga*. Tímarit lögfræðinga 2. hefti 2005, bls. 129-131.

ára séu færir um að taka ákvörðun um hvort kæra skuli eða ekki og það kunni að vera „betra fyrir brotapolana að vita af tímamarki og taka ákvörðun með það í huga og láta svo við búið standa í stað þess að hugsa um það árum eða áratugum saman hvort kæra eigi eða ekki“.

8. Rök með lagabreytingum 2007

Þegar rök gegn fyrningu sakar vegna kynferðisbrota gegn börnum eru skoðuð kemur í ljós að þau eru einkum af þrennum toga spunnin. Í fyrsta lagi lúta þau að stöðu hins meinta brotamanns, í öðru lagi að vandkvæðum við sönnun og mögulegum skorti á aðhaldi við rannsókn brotanna og í þriðja lagi að samræmi og samkvæmni í refsilöggjöfnni í heild. Sérstök rök sem lúta að brotþola fá þó einnig nokkurt rými þar sem þau eru talin leiða til þess að upphaf fyrningarfrests eigi að miðast við aldur brotþola, fyrst 14 ár samkvæmt lögnum frá 1998 og nú 18 ár, þótt þau eigi ekki að leiða til þess að hann verði afnuminn með öllu fyrir alvarlegri brot. Í fyrrnefndri ritstjórnargrein í Tímariti lögfræðinga virðist gefið í skyn að sjónarmið ýmissa aðila sem sérfróðir eru um málefni barna hafi takmarkaða þýðingu. Þá er vikið að hagsmunum brotþola og látið að því liggja að vitund um fyrningu brotanna sé brotþolanum hagfelld að því leyti að það reki á eftir honum að gera upp hug sinn til þess hvort kæra skuli. Sé honum sjálfum líklega fyrir bestu að taka ákvörðun um það sem fyrst.

Rökin sem færð hafa verið fram fyrir breytingum sem gerðar voru með lögum nr. 61/2007, einkum þau sem lúta að afnámi fyrningar sakar vegna alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum, eru á hinn bóginn í eðli sínu ólík og veita ekki bein andsvör við framangreindum rökum nema að hluta til. Ástæðan er að þau taka nánast eingöngu mið af sérstakri stöðu barna sem brotþola og afleiðingum brotanna fyrir lífshlaup þeirra. Samkvæmt lögskýringargögnum og öðrum gögnum sem hér hafa verið athuguð eru rökin aðallega eftirfarandi: 1) Börn hafa almennt ekki getu til að gera sér grein fyrir aðstæðum eða til að átta sig á að um refsivert athæfi hefur verið að ræða. Þau eiga oft litla eða enga möguleika á að kæra innan lögmaeltra fyrningarfresta. Þótt fyrningarfrestir byrji ekki að líða fyrir en barn er orðið 14 ára eru þeir of skammir fyrir stóran hóp brotþola.³⁷ 2) Brotin koma oft ekki fram í dagsljósið fyrir en mörgum árum eftir að þau hafa verið framin og jafnvel ekki fyrir en börnin hafa náð fullorðinsaldri, ekki síst þegar brotamaður tengist brotþola fjölskylduböndum.³⁸ 3) Þá er byggt á röksemdum sem lúta að alvarleika brotanna og langvarandi afleiðingum þeirra fyrir þolendur. 4) Því er hafnað að ákvörðun um að tiltekin kynferðisbrot skuli ekki fyrnast raski samkvæmni í refsiréttinum, þar sem allmörg brot séu ófyrnanleg, hvert með

37 Hér má geta þess að með lögum nr. 40/2003 var hámark refsingar fyrir tiltekin kynferðisbrot gegn börnum hækkad í þeim tilgangi að lengja sakarfyrningarfresti og auka þannig réttarvernd barna.

38 *Heggur sá er blífa skyldi*, bls. 28-29.

Stjórnsmál og stjórnsýsla vefþimarit (fræðigreinar)

sínum rökum. 5) Ákvörðun um hvaða brot séu talin alvarleg og um fyrningarfrest fyrir einstök brot eða afnám hans sé refsipólitísk ákvörðun. Ennfremur er því hafnað að erfið sönnunarstaða geti staðið sem sérstök röksemd. Sönnunarstaðan sé alltaf erfið í málum af þessu tagi.³⁹

Þessu til viðbótar er vert að geta þeirra raka sérstaklega sem ætla má af Alþingistíðindum að hafi ráðið mestu um þá ákvörðun sem tekin var á vordögum 2007 og endurspeglast í lögum nr. 61/2007. Fyrst skal rifjað upp að í álit meirihluta allsherjarnefndar um frumvarp til breytinga á kynferðisbrotakafla hegningarlaganna, sem var lagt fram af þingmönnum Samfylkingar haustið 2004 en dagaði uppi, segir m.a. um hækkun aldursmarka í tengslum við upphaf fyrningarfrests vegna kynferðisbrota gegn börnum:⁴⁰

Meiri blutinn bendir á að brotapolar undir 18 ára aldri eru enn börn í skilningi laga og óeðlilegt að þeir þoli upphaf fyrningar við 14 ára aldur. Þessi breyting er einnig í samræmi við það sem gengur og gerist í þeim ríkjum sem íslenskt réttarkerfi tekur helst mið af.

Í álit allsherjarnefndar Alþingis um frumvarp dómsmálaráðherra, dags. 17. mars 2007, kemur fram að nefndin hafi rætt einstök ákvæði frumvarpsins ítarlega á fundum sínum og eitt af þeim atriðum sem ítarlegast hafi verið skoðað hafi verið fyrningarfrestur kynferðisbrota.⁴¹ Þar hafi þrjár leiðir komið til greina. Í fyrsta lagi leiðin sem farin væri í 1. gr. frumvarpsins, að miða fyrningarfrest við þann dag er brotþoli nær 18 ára aldri í stað 14 ára aldurs eins og gildandi lög gerðu ráð fyrir. Í öðru lagi leiðin sem umboðsmaður barna lagði til í umsögn sinni, að upphafstími fyrningarfrests allra kynferðisbrota gegn börnum væri í 15 ár frá 18 ára afmælisdegi þeirra óháð alvarleika brotanna. Í þriðja lagi að brotin yrðu ófyrnanleg, eins og áður hefði verið lagt til í sérstöku frumvarpi.

Nefndin tekur fram í álit sínu að hún telji þá leið sem lögð er til í frumvarpinu, að upphaf fyrningarfrests kynferðisbrota gegn börnum hefjist ekki fyrir en við 18 ára aldur, mikið framfaraskref. Kynferðisbrot gegn börnum séu meðal alvarlegustu glæpa sem framdir eru. Á hinn bóginn telji hún ekki rétt að láta öll kynferðisbrot gegn börnum lúta sama fyrningarfresti þar sem þau séu misalvarleg þótt öll eigi þau sammerkt að vera ógeðfæld. Þrátt fyrir þá meginreglu almennra hegningarlaga að eingöngu brot sem varða hámarksrefsingu geti talist ófyrnanleg telur nefndin rétt að stíga það skref að gera alvarlegustu kynferðisbrot gegn börnum ófyrnanleg. Er það rökstutt með því að þolendur brotanna eigi að jafnaði erfitt með að koma fram og greina frá því ofbeldi sem þeir hafa þurft að þola í því skyni að leita sér hjálpar og séu oft ekki færir um það fyrir en mörgum árum eða jafnvel

39 Ágúst Ólafur Ágústsson: *Um fyrningu kynferðisbrota gegn börnum*. Tímarit lögfræðinga 2. hefti 2006, bls. 199-203.

40 Alþingistíðindi A-deild 2004-2005, bls. 5808 (131. löggjafarþing, þskj. 1362, 72. mál).

41 133. löggjafarþing, þskj. 1151, 20. mál.

áratugum eftir að ofbeldinu linnir. Þá segir að jafnvel þótt fyrningin hefjist ekki fyrir en við 18 ára aldur sé ekki að mati nefndarinnar með öllu tryggt að komið sé að fullu til móts við þessi sjónarmið.

Á grundvelli framangreindra röksemda lagði allsherjarnefnd til að frumvarpi dómsmálaráðherra yrði breytt á þann hátt að sök fyrir brot gegn ákvæðum 194. gr., 1. mgr. 200. gr. og 1. mgr. 201. gr. hgl. yrði ófyrnanleg, en fyrningarfrestur vegna brota gegn öðrum ákvæðum kynferðisbrotakafla hegningarlögganna byrji á hinn bóginn að líða við 18 ára aldur brotþola. Með þessari breytingu væri tekið tillit til sérstöðu réttarstöðu barna sem yrðu fyrir grófu kynferðisofbeldi. Í þessu sambandi bendir nefndin á að á árinu 1997 hafi umboðsmaður barna lagt til við dómsmálaráðherra að tekið yrði upp ákvæði í almenn hegningarlög um að kynferðisbrot gegn börnum fyrntust ekki. Börn hefðu eðlilega ekki sömu hæfileika til að gera sér grein fyrir aðstæðum eða átta sig á að um refsivert athæfi hefði verið að ræða þegar þau voru beitt kynferðislegri misnotkun og hefðu oft enga möguleika á að kæra brot innan þess fyrningarfrests sem gilti samkvæmt lögum. Þá bendir nefndin á að sönnun í kynferðisbrotamálum hafi hingað til verið erfið og verði það áfram þrátt fyrir afnám fyrningarfrests á grófustu brotum gegn börnum. Sönnunarbyrðin verði eftir sem áður í höndum ákærvaldsins sem meti hvort fram komnar upplýsingar séu nægilegar eða líklegar til sakfellis. Frumvarpið var samþykkt með þessum breytingum og varð að lögum nr. 61/2007.

9. Hvað réði úrslitum?

Mikilvægt er að hafa í huga að breytingarnar sem gerðar voru á fyrningarreglum hegningarlögganna vegna kynferðisbrota gegn börnum með lögum nr. 61/2007 eru aðeins hluti viðamikilla breytinga sem gerðar voru á kynferðisbrotakaflanum í heild sinni. Sé litið á þær í því sambengi eiga þær rætur að rekja til víðtækari umræðu um æskilega skipan þess brotaflokks í almennum hegningarlögum.

Í almennum athugasemdum í greinargerð með frumvarpinu sem varð að breytingarlögum nr. 61/2007 er fjallað um tilefni frumvarpsins. Þar er lögð áhersla á að umræða í þjóðfélaginu um kynferðisbrot sé mun opinskárrí en áður og engum blandist lengur hugur um hve algeng þau eru og skadleg, bæði fyrir þann sem fyrir þeim verður og samfélagið í heild. Þótt dómum fyrir sumar tegundir kynferðisbrota hafi fjölgað sé ljóst að fjöldi brota komi aldrei fram í dagsljósið og að sakfellingardómar séu fáir að tiltölu. Fram kemur einnig að á undanföllum árum hafi komið fram vaxandi gagnrýni á sum ákvæðanna. Þau þyki ekki veita brotþolendum næga réttarvernd, auk þess sem sumir telja að hugsanlega leynist þar enn gömul og úrelt viðhorf í afstöðu til kvenna. Sérstaklega er nefnt að skilgreining á hugtakinu „nauðgun“, sem byggt sé á í gildandi lögum, sé ekki í samræmi við hugmyndir fólks almennt um hvað í slíku broti felst. Þá hafi refsíákvæðanir dómstóla fyrir brotin þótt vera of vægar, ekki síst þegar börn væru þolendur. Enn segir að við samningu frumvarpsins hafi jafnframt verið haft að leiðarljósi að auka réttarvernd kvenna og barna og gera ákvæðin nútímalegri. Áhersla sé lögð á

að reyna að tryggja, svo sem framast er unnt með löggjöf, að friðhelgi, sjálfs-ákvörðunarréttur, kynfrelsi og athafnafrelsi hvers einstaklings sé virt.⁴²

Í greinargerðinni kemur fram að frumvarpið í heild og breytingar sem þar er gert ráð fyrir taki í auknum mæli tillit til stöðu brotaþola og stefni að því að tryggja aukna réttarvernd þeirra. Auk breytinga sem gerðar voru á fyrningarreglunum sem hér hafa verið gerðar að umtalsefni má nefna að hugtakið nauðgun er rýmkað mjög frá því sem áður var. Þannig er auk annars gert ráð fyrir því í nýju lögnum, sbr. 3. gr., að önnur kynferðisnauðung og misnotkun á bágu andlegu ástandi og því að þolandinn getur ekki spornað við verknadinið eða skilið þýðingu hans teljist nauðgun. Samkvæmt þessu tekur nauðgunarákvæðið nú til fleiri aðstæðna en áður. Í þessu felst jafnframt að fleiri brot sem framin eru gegn barni yngri en 18 ára fyrnast ekki en annars myndi vera að óbreyttri skilgreiningu nauðgunarhugtaksins. Ennfremur er að finna ákvæði um nokkur atriði sem verka skulu til þvingingar við ákvörðun refsingar fyrir nauðgun. Eitt þeirra er ungur aldur þolanda, sbr. a-lið 4. gr. Þá hefur refsing fyrir samræði eða önnur kynferðismök við barn verið þyngd og eru refsímörkin nú hin sömu og fyrir nauðgun, þ.e. fangelsi frá einu ári og allt að 16 árum, sbr. a-lið 11. gr. Auk þess hefur refsiverndin verið rýmkuð, þannig að nú nær hún til barna undir 15 ára aldri, í stað barna yngri en 14 ára eins og var fyrir breytinguna. Þessar breytingar gefa glögggt til kynna hve alvarlegum augum löggjafinn lítur þessi brot. Loks má nefna að lögfest hefur verið almennt ákvæði um refsiaþbyrgð vegna kynferðislegrar áreitni, sbr. 8. gr. laga nr. 61/2007.

Eðlilegt er að líta á breytingar á fyrningarreglum um kynferðisbrot gegn börnum í víðu samhengi enda eru þær hluti af víðtækri endurskoðun á ákvæðum almennra hegningarlaga um kynferðisbrot sem almennt hefur þótt löngu tímabær. Ólíkar skoðanir á því hvernig reglur um fyrningu einstakra brota skuli nánar útfærðar verður því að greina frá því grundvallarmarkmiði að bæta stöðu barna sem hafa orðið þolendur kynferðisbrota. Enginn ágreiningur hefur risið um það markmið.

Fleira kemur til sem telja má að hafi skipt máli um þá ákvörðun sem að lokum var tekin, þ.e. að afnema fyrningarfresti vegna alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum. Má þar geta ársskýrslu Stígamóta 2006, sem telja verður þýðingarmikið innlegg í þessu sambandi. Í skýrslunni er að finna margvíslegar tölulegar upplýsingar um þolendur kynferðisofbeldis sem starfsmenn Stígamóta hafa skráð. Þar kemur fram að á árinu 2006 hafi 474 einstaklingar leitað eftir aðstoð samtakanna, þar af 266 í fyrsta sinn.⁴³ Þessir 266 einstaklingar voru nánast undantekningarlaust þolendur ofbeldis eða í 98% tilvika.⁴⁴ Tafla þar sem flokkaðar eru ástæður þess að umræddir 266 einstaklingar leituðu til Stígamóta sýnir að tæp 45% gerðu það

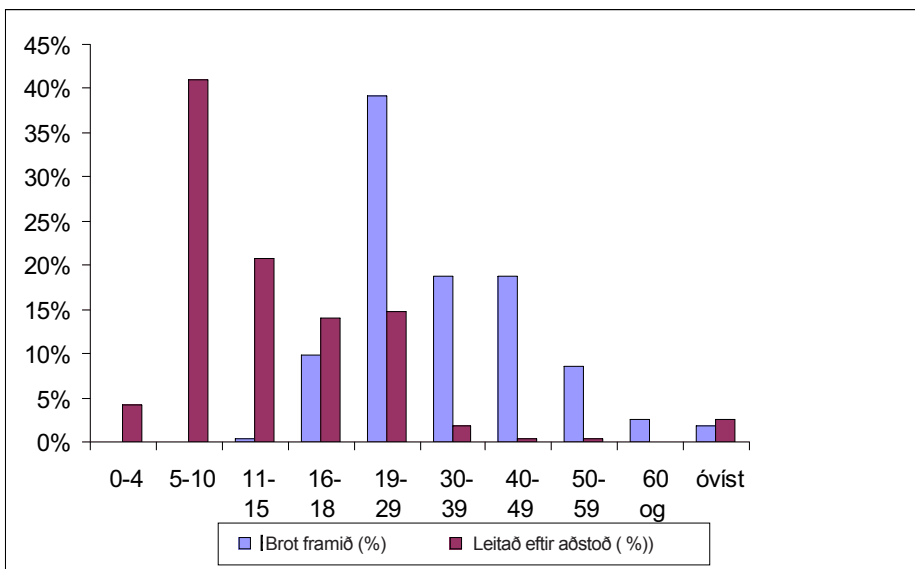
42 *Kynferðisbrot*, bls. 91-92.

43 Ársskýrsla Stígamóta 2006, bls. 17.

44 Sama heimild, tafla 5 á bls. 21.

Stjórnmál og stjórnsýsla vef tímarit (fræðigreinar)

vegna sifjaspella og afleiðinga þeirra (þar af tæp 2% vegna gruns um sifjaspell).⁴⁵ Algengast var að sifjaspellsbrot stæðu yfir í eitt til tvö ár.⁴⁶ Sérstaklega athyglisvert er að skoða á hvaða aldri þessir 266 þolendur voru þegar ætlað kynferðisofbeldi átti sér stað og hve gamlir þeir voru þegar þeir leituðu til Stígamóta vegna afleiðinga þess.⁴⁷ Í ljós kemur að rétt tæplega 80% voru 18 ára og yngri þegar meint kynferðisofbeldi átti sér stað, þar af voru rétt rúm 65% 15 ára eða yngri og 45% tíu ára eða yngri.⁴⁸ Algengast var að þolendur yrðu fyrir kynferðislegu ofbeldi á aldrinum 5-10 ára. Þegar á hinn bóginn er skoðuð tafla um aldursamsetningu sama hóps þegar hann leitar til Stígamóta, kemur í ljós að flestir eru á aldursbilinu 19-29 ára, eða tæp 40%.⁴⁹ Þá er rétt tæplega helmingur hópsins eldri en 29 ára og rétt um 10% 18 ára eða yngri. Meðfylgjandi súluriti, sem unnið er upp úr áður nefndum tveimur töflum í ársskýrslu Stígamóta 2006, er ætlað að draga enn frekar fram hinn mikla mun á aldri þolenda þegar þeir verða fyrir kynferðisofbeldi og aldri þeirra þegar þeir leita til Stígamóta eftir aðstoð.⁵⁰

Berlega sést af súluritinu að oft líður alllangur tími þar til þolandi kynferðisofbeldis hefur áráði og aðstæður til að stíga fram og greina frá ofbeldi sem hann

45 Sama heimild, tafla 4a á bls. 19.

46 Sama heimild, töflur 14a og 14b á bls. 27.

47 Sama heimild, töflur 6a og 6b á bls. 21.

48 Óvissa er um aldur 2,6% þeirra 266 (10 einstaklingar) þegar ætlað ofbeldið átti sér stað.

49 Óvissa er um aldur 1,9% þeirra 266 (5 einstaklingar) þegar þeir leituðu til Stígamóta eftir aðstoð.

50 Sama heimild, mynd 6c á bls. 22.

hefur mátt þola í æsku. Að þessu leyti sker þessi brotategund sig frá öðrum brotum. Einnig sést af skýrslu Stígamóta fyrir árið 2006 að tæplega 70% þeirra 266 einstaklinga sem leituðu í fyrsta sinn eftir aðstoð samtakanna á árinu 2006, eða 182 einstaklingar, sögðu ekki frá ofbeldinu.⁵¹ Áréttu má að taflan sýnir að oft líður langur tími þar til þolandi greinir frá brotinu. Leiða má að því líkur að jafnvel enn lengri tími líði þar til hlutaðeigandi hefur áráði til að kæra brot til lögreglu, ef hann gerir það yfirleitt. enda má telja líkur til að stór hluti brotanna sé fyrndur hvort eð er og að kæra til lögreglu sé þess vegna augljóslega tilgangslaus, jafnvel fyrir alvarlegri brotin, sé tekið mið af eldri reglum.

Vert er að huga að aðstæðum þar sem þessi brot eru framin og alvarlegum afleiðingum þeirra á líf og heilsu þolenda. Algengt er að brotin séu framin innan veggja heimilis, þar sem börn ættu að eiga öruggt skjól. Brotamenn eru af þeim sökum oft einstaklingar sem börnin treysta skilyrðislaust. Í fyrrnefndri ársskýrslu Stígamóta er að finna upplýsingar sem lúta að vettvangi brots.⁵² Þær sýna að í tæplega 70% tilvika á kynferðislegt ofbeldi sér stað inni á heimilum. Oftast, eða í rúmlega 30% tilvika, er brotavettvangur heimili brotamannsins, í tæplega 30% tilvika er hann sameiginlegt heimili þess sem fyrir broti verður og brotamanns og í tæplega 10% tilvika er hann heimili þolandans.

Þá hafa starfsmenn Stígamóta freistað þess að setja fram með tölulegum hætti þær afleiðingar kynferðisofbeldis sem viðmælendur þeirra nefndu oftast í viðtölum sem fram fóru á árinu 2006.⁵³ Í ljós kom að tilfinningar á borð við skömm (85%), depurð (73%), sektarkennd (71%) og kvíða (66%) voru algengustu afleiðingar kynferðisofbeldis. Þá var algengt að þolendurnir ættu í erfiðleikum með nán tengsl við aðra (61%) og í kynlífi (51%) í kjölfarið. Helmingur þolenda hafði glímt við sjálfsvígshugsanir og tæp 20%, eða 50 einstaklingar, höfðu reynt sjálfsvíg einu sinni eða oftar.⁵⁴ Í tengslum við sjálfsvígstilraunir þolenda segir í ársskýrslu Stígamóta frá óbirtri íslenskri rannsókn frá 2002 á kynferðisofbeldi gagnvart börnum sem unnin var af Hrefnu Ólafsdóttur, félagsráðgjafa og sérfræðingi í fjölskyldumeðferð. Komst hún að því að 15,5% þolandanna hefðu gengið svo langt að hafa reynt að svipta sig lífi.

Þá er þess að geta að í málum vegna kynferðisbrota gegn börnum eru sérfræðingar gjarnan fengnir til að meta hagi brotaþola og afleiðingar brotsins fyrir hann. Dómar þessir hafa að geyma mikilvægan fróðleik um þessi efni og vitna í senn um aukna þekkingu á þessu sviði og aukna vitund um alvarlegar afleiðingar þessara brota. Þótt skýrslur sérfræðinga og fagfólks sem liggja fyrir í slíkum málum séu reistar á mati þeirra á einstökum brotaþolum, fremur en almennum rannsóknum á þessu sviði, styrkja þær þau rök sem byggjast á alvarlegum afleiðingum brotanna. Hér hefur ekki verið gerð skipulögð rannsókn á þessum dómum, en til frekari áréttingar þessu má nefna þrjú dæmi.

51 Sama heimild, tafla 16 á bls. 29.

52 Sama heimild, tafla 15a á bls. 28.

53 Sama heimild, tafla 17 á bls. 29.

54 Sama heimild, tafla 18a á bls. 30.

Stjórnmal og stjórnsýsla vef tímarit (fræðigreinar)

Í dómi Héraðsdóms Norðurlands eystra 7. mars 2007⁵⁵ var 74 ára karlmaður dæmdur í 15 mánaða fangelsi (þar af voru 12 mánuðir skilorðsbundnir) fyrir kynferðisbrot gegn sonardóttur sinni, sbr. 1. og 2. mgr. 200. gr. og 1. og 2. mgr. 202. gr. almennra hegningarlaga, nr. 19/1940, sbr. lög nr. 40/1992 og nr. 40/2003. Telpan var 10 ára þegar brotin hófust og stóðu þau yfir í meira en tvö ár. Um afleiðingar þeirra fyrir stúlkuna til lengri tíma segir í skýrslu forstöðumanns Barna húss, sem var meðal gagna málsins:

Ljóst er að kynferðisofbeldið hefur valdið {telpunni} margvíslegum óþægindum og þugarangri. Eins og títt er um börn sem sætt hafa kynferðislegu ofbeldi áttaði hún sig í fyrstu ekki á að háttsemi gerandans var röng en þegar benni varð það ljóst veigraði hún sér alllengi við að gera viðvart um ofbeldið vegna óvissu um hvaða afleiðingu það hefði. Meðal þátta sem veita forspá um afleiðingar kynferðislegs ofbeldis gegn börnum eru i) hversu lengi stóð ofbeldið yfir, ii) hversu alvarlegt var ofbeldið og iii) hver voru tengsl geranda og þolanda. Í ljósi þess að {telpan} hefur greint frá kynferðislegu ofbeldi (káfi á brjóstum og kynfærum innan klæða) af bendi afa síns og sem staðið hefur yfir um alllangt skeið má ætla að afleiðingarnar séu umtalsverðar og renna niður-stöður sjálfsmatskvarða og viðtala stöðum undir að svo sé. Þó má ætla að telpan muni með tímanum ná sér að fullu eftir hið kynferðislega ofbeldi sem hún kveðst hafa sætt. Rétt er þó að geta þess að algengt er að fólk sem þolað hefur kynferðislegt ofbeldi í bernsku glími við afleiðingar þess á fullorðinsárum, s.s. í tengslum við kynlíf, meðgöngur og fæðingar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 196/2002 var karlmaður dæmdur í fangelsi í þrjú ár og sex mánuði fyrir kynferðismök við 6-7 ára gamla stjúpdóttur sína, sbr. 1. mgr. 201. gr. og 1. málsl. 1. mgr. 202. gr. almennra hegningarlaga, nr. 19/1940, sbr. lög nr. 40/1992. Stúlkan var með sjaldgæfa tegund klamydíusýkingar og kynfæravörtur sem ákærði hafði smitað hana af. Ákærði játaði sakargiftir að hluta til, en fullyrti að telpan hefði í öll skiptin leitað á sig þegar hann var sofandi. Hann sagðist einnig hafa í eitt skipti hafa haft samfarir við stúlkuna í endabarm í þeim tilgangi að meiða hana og fá hana þannig til að hætta þessu. Þar sem brotamaður hafði smitað stúlkuna af tveimur kynsjúkdómum, þurfti hún lækni meðferðar við. Hún lagðist inn á sjúkrahús og gekkst undir aðgerð í svæfingu vegna útbreiddra kynfæravartna á endabarmssvæði og á kynfærum alveg að leggangaopi. Hún var síðan áfram í lyfjameðferð vegna klamydíusýkingarinnar.

Í málinu lá fyrir greinargerð sérfræðings á barna- og unglíngageðdeild Landspítalans, sem stundaði telpuna. Þar segir m.a. að í fyrstu viðtölum hafi telpan sýnt mörg merki um að hafa orðið fyrir áfalli og bera merki áfallastreituröskunar. Hún hafi einnig verið með önnur einkenni, sem oft hrjái unga þolendur kynferðislegrar misnotkunar, en þau séu einna helst neikvæð sjálfsmynd, markaleysi í samskipt-

55 Mál nr. S-438/2006.

um, að finna til eigin vanmáttar og óeðlileg kynferðisleg hegðun miðað við aldur og þroska. Í niðurstöðukafla greinargerðarinnar segir að á grundvelli þess hve skammtímaeinkenni vegna hinnar kynferðislegu misnotkunar séu mikil megi leiða að því líkur að langtímaeinkenni verði einnig mikil. Sé í rannsóknum talað um að þolendur kynferðislegrar misnotkunar þurfi að takast á við einkenni hennar á breytingartímum í lífi sínu. Því sé augljóst að telpan eigi eftir að takast á við afleiðingar misnotkunarinnar á þroskaárum sínum allt fram á fullorðinsár.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 83/1996 var faðir dæmdur í fjögurra ára fangelsi fyrir kynferðisbrot gagnvart dóttur sinni, fæddri 1983, sbr. 1. og 2. mgr. 200. gr. og 1. mgr. 202. gr. almennra hegningarlaga, nr. 19/1940, sbr. 8. og 10. gr. laga nr. 40/1992. Hann hafði frá árinu 1990 til hausts 1994 haft samræði og önnur kynferðismök við telpuna, bæði í leggöng og endaþarm, káfað á kynfærum og brjóstum hennar, látið hana fara höndum um lim sinn og látið hana setja hann í munninn og sleikt kynfæri hennar.

Í héraðsdómi segir að samkvæmt skýrslum sérfræðinga megi leggja til grundvallar að stúlkan orðið fyrir miska sem lýsi sér í líkamlegri vanlíðan, ástæðulausum ótta, svefntruflunum, tilfinningakulda, sektarkennd, ótímabærri kynörvun með truflun á kynþroska, einbeitingarskortri, ósjálfstæði og öryggisleysi og skerðingu á því trausti sem hún á að geta borið til sinna nánustu og annarra.

Þegar reynt er að svara þeirri spurningu hvað réð úrslitum þegar allsherjarnefnd ákvað að gera breytingartillögu við frumvarp dómsmálaráðherra á þann veg að alvarleg kynferðisbrot gegn börnum yrðu ófyrnanleg, ber hátt þjóðfélagslegar umræður og umfjöllun um kynferðislega misnotkun barna veturinn 2006-2007. Þessi umræða tengdist umönnun barna á heimilum sem starfrækt voru á vegum hins opinbera. Má þar nefna fréttatflutning af kynferðislegri misnotkun barna á heyrnleysingjaheimilum og frásagnir manna sem dvalist höfðu ungir í Breiðavík. Almenningi virðist hafa brugðið við þessar frásagnir um meðferð og þjáningar sem þeir upplifðu þar vestra og hefur litað líf þeirra allar götur síðan. Þótt umræðan um Breiðavík hafi ekki eingöngu snúist um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum sem þar voru vistuð, er ekki ósennilegt að hún hafi aukið almenna vitund um hve alvarleg og djúpstæð áhrif erfið lífsreynsla í æsku getur haft á líf einstaklinga sem í hlut eiga, ekki síst þegar um kynferðislegt ofbeldi er að ræða. Mönnum varð ljóst að margir þolendur brotanna bera merki þeirra ævina á enda.

Í þessu sambandi má geta tveggja bóka sem telja má líklegt að hafi átt þátt í að móta viðhorf almennings, *Launbelgi lyganna* og *Myndin af þabba – saga Thelmu*, sem komu út ekki alls fyrir löngu og vöktu mikla athygli. Fyrri bókin var skrifuð undir dulnefninu Baugalín og kom út árið 2000. Hún lýsir æsku og uppvexti ungrar stúlku sem mátti þola kynferðisbrot árum saman af hendi stjúpa síns. Höfundur bókarinnar kom ekki fram undir nafni og fylgdi bókinni ekki eftir með viðtölum.⁵⁶ Vakti hún því minni athygli en sú síðarnefnda, *Myndin af þabba – saga Thelmu*, sem sagði frá grófu kynferðislegu ofbeldi sem Thelma Ásdísardóttir og systur hennar máttu þola sem

56 Höfundurinn kom fyrst fram í *Kastljósi* Sjórnvarpsins 25. mars 2007.

Stjórnmal og stjórnsýsla veftímarit (fræðigreinar)

litlar telpur af hendi föður síns og annarra karlmannna á hans vegum. Bók Thelmu, sem rituð er af Gerði Kristnýju rithöfundu, kom út 2005 og varð metsölubók.

Að öðrum frásögnum ólöstuðum má halda því fram að útgáfa bókarinnar *Myndin af þabba* hafi valdið straumhvörfum í umræðu um þessi mál. Opinská og hreinskilnisleg frásögn Thelmu, auk fjölmargra viðtala við hana sjálfa og systur hennar í kjölfarið, hleypti af stað þjóðfélagsumræðu um viðkvæm efni sem áður höfðu verið sveipuð þagnarhjúp.

Eðli málsins samkvæmt er ekki hægt að fullyrða að almenn umræða um kynferðisbrot gegn börnum, hvort sem hún er sprottin af einstökum dómsmálum eða reynslusögum fórnarlamba slíkra brota, hafi ráðið úrslitum eða haft afgerandi þýðingu þegar tekin var ákvörðun um breytingu á fyrningarreglum hegningarlagna. Því geta þingmennirnir sem studdu breytinguna einir svarað. Hinu verður varla neitað að breytingin fellur vel að þeirri almennu umræðu sem áberandi var á sama tíma og hún var gerð. Þetta býður að sjálfsgöðu heim gagnrýni um að breytingarnar hafi ef til vill ekki verið studdar svo traustum gögnum sem æskilegt hefði verið. Ef frá er skilin skýrsla Stígamóta vekur athygli að í þessum umræðum og aðdraganda málsins hefur skort á að vísað væri til viðurkenndra almennra rannsókna og skoðana sérfræðinga sem sýna fram á og styðja almenn viðhorf um alvarlegar og langvarandi afleiðingar kynferðisbrota gegn börnum. Með því hefði ef til vill mátt skjóta frekari stoðum undir réttmæti hennar.

10. Samantekt

Í grein þessari hefur verið rakinn aðdragandi breytinga sem gerðar voru á fyrningarreglum hegningarlaga vegna kynferðisbrota gegn börnum með lögum nr. 61/2007. Þá hafa verið gerð skil ólíkum sjónarmiðum sem fram hafa komið í þessari umræðu.

Frumvörpin sem þingmenn Samfylkingarinnar lögðu endurtekið fram á árunum 2003-2006 voru reist á annarri hugsun en þeirri sem lög nr. 61/2007 vitna um. Í þessum frumvörpum var miðað við að fyrningarfrestur vegna kynferðisbrota gegn börnum yngri en 14 ára skyldi afnuminn óháð alvarleika brotanna og þeirri refsingu sem við þeim lá. Hefði þessi tillaga orðið ofan á hefði hún falið í sér nokkuð róttækara frávik frá almennum fyrningarreglum en raunin varð. Tæplega hefði verið skynsamleg að víkja í þeim mæli til hliðar mikilvægum almennum sjónarmiðum sem búa að baki fyrningarreglunum. Að hinu leytinu felur leiðin sem valin var í sér meiri vernd fyrir þá sem kunna að verða þolendur brota á aldrinum 14-18 ára en leitt hefði af frumvarpi þingmannanna. Sú niðurstaða að afnema fyrningarfresti í alvarlegustu brotunum en miða upphaf fyrningar í hinum veigaminni við 18 ára aldur brotapolans felur þannig í sér málamiðlun milli ólíkra viðhorfa sem uppi hafa verið. Þessi málamiðlun náðist eftir skoðanaskipti sem stóðu langa hríð. Um alvarlegri brotin felur breytingin í sér tiltölulega afmarkað frávik frá áður markaðri stefnu um að aðeins brot sem við getur legið ævilangt fangelsi skuli vera ófyrnanleg.

Stjórnmal og stjórnsýsla vef tímarit (fræðigreinar)

Breytingarnar sem gerðar voru með lögum nr. 61/2007 eru í öllum aðalatriðum reistar á röksemdum sem komu fram í tillögum umboðsmanns barna frá 1997. Í síðari umræðum hefur röksemdunum fjölgað og þær dýpkað. Hér er því ekki um skyndiákvörðun að ræða, þótt svo mætti virðast af ferli málsins á Alþingi vorið 2007. Auknar umræður um eðli kynferðisbrota gegn börnum og reynslusögur fórnarlamba kynferðisbrota og lýsingar þeirra á langvarandi og alvarlegum afleiðingum brotanna á lífshlaup sitt eiga að líkindum sinn þátt í þeim breytingum sem gerðar voru. Þær hafa gefið þeim röksemdum sem lengi hefur verið haldið fram aukið vægi, þótt skort hafi á skírskotanir til viðurkenndra vísindalegra rannsókna í umræðunni.

Í þessari umræðu hafa komið fram veigamikil mótrök gegn þeirri breytingu sem hér hefur verið gerð að umtalsefni, einkum um brot sem nú fyrnast ekki, enda er ekki lengur deilt um réttmæti þeirra breytinga sem gerðar voru á fyrningarfrestum fyrir vægari brot. Þessi rök falla í aðalatriðum að þeim rökum sem liggja að baki fyrningarreglum almennt, en þau lúta öðru fremur að réttarstöðu meints brotamanns, þ.e. að hann þurfi ekki að standa frammi fyrir því að þurfa að svara til saka fyrir ætluð brot framin fyrir löngu síðan, jafnvel mörgum áratugum, erfiðleikum við rannsókn og því að sönnunarstaðan verður að jafnaði erfiðari eftir því sem lengri tími líður frá broti. Þau rök eru mikilvæg, en löggjafinn hefur tekið afstöðu til þessa og telur að tillitið til brotaþola og sérstaða alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum og langvarandi afleiðingar þeirra fyrir fórnarlömbin vegi þyngra á vogarskálunum, en tillitið til meints brotamanns, rannsóknarhagsmuna og erfiðrar sönnunarstöðu.

Önnur rök sem lúta að samkvæmni og samræmi í refsiréttinum geta tæpast ráðið úrslitum, enda óljóst hvað í þeim felst. Sú stefnumörkun að aðeins brot sem ævilangt fangelsi liggur við skyldu ekki fyrnast var byggð á pólitískri ákvörðun, rétt eins og sú sem hér hefur verið gerð að umtalsefni. Fræðilegar og formlegar kröfur um heildarsamræmi í refsiréttinum réðu þar tæplega úrslitum. Löggjafinn hefur í hendi sér að árétta séreðli eða alvarleika brota með öðrum hætti en ákvörðun um tegund refsingar eða refsimörk, m.a. með sérstökum fyrningarreglum um þau, eins og þegar var gert á árinu 1998. Í sérstökum fyrningarreglum um kynferðisbrot gegn börnum fólst mikilvægt frávik frá meginreglum refsiréttar um fyrningu brota. Kröfur um samræmi í fyrningarreglum refsilaga þóttu ekki standa því í vegi og viku fyrir efnislegum kröfum um að tekið yrði tillit til eðlis þessara brota og stöðu brotaþola. Breytingar á fyrningarreglum með lögum nr. 61/2007 eru framhald af þeirri þróun.

Fallast má á að afnám fyrningar sakar vegna alvarlegra kynferðisbrota gegn börnum styðjist við marktæk rök. Þó er ekki að öllu leyti augljóst hver raunveruleg áhrif þessarar breytingar kunna að verða. Má því vera, sé litið til langs tíma, að breytingin eigi eftir að reynast fremur táknræn en að hún eigi eftir að hafa verulega raunhæfa þýðingu. Vegna erfiðleika við sönnun þurfa breytingarnar ekki sjálfkrafa að leiða til þess að fleiri mál upplýsist og sakfellingum fjölgi. Þarf vart að fara mörgum orðum um að rannsókn og saksókn í málum sem kærð kunna að verða

Stjórnmal og stjórnsýsla vef tímarit (fræðigreinar)

árum eða jafnvel áratugum eftir að meint brot áttu sér stað verða ýmsum örðugleikum háð, rétt eins og í öðrum tilvikum þar sem brot eru ófyrnanleg. Reynir þar á að finna eðlilegt jafnvægi milli hagsmuna brotþola, réttinda meints brotamanns og ríkisvaldsins af því að upplýsa brotin og ná fram refsingu ef því er að skipta. Eftir stendur þó að með því gera alvarleg kynferðisbrot gegn börnum ófyrnanleg hefur löggjafinn tekið þá afstöðu að brot þessi séu svo alvarleg vegna langvarandi afleiðinga þeirra að þau skuli lúta sömu fyrningarreglum og alvarlegustu glæpir sem varðað geta ævilöngu fangelsi. Í þessu atriði liggja meginskilaboðin sem felast í þeim breytingum sem gerðar voru á reglum um fyrningu kynferðisbrota gegn börnum með lögum nr. 61/2007.

Heimildaskrá

Alþingistíðindi A-deild 1997-1998.

Alþingistíðindi A-deild 2003-2004.

Alþingistíðindi A-deild 2004-2005.

Alþingistíðindi A-deild 2005-2006.

Alþingistíðindi A-deild 2006-2007.

Alþingistíðindi B-deild 1996-1997.

Alþingistíðindi B-deild 1997-1998.

Ágúst Ólafur Ágústsson. *Um fyrningu kynferðisbrota gegn börnum*. Tímarit lögfræðinga 2. hefti 2006.

Ársskýrsla Stígamóta 2006.

Baugalín (duln.) *Launhelgi lyganna*. Mál og Menning. Reykjavík 2000.

Breyting á fyrningarákvæðum almennra hegningarlaga. Ritstjórnargrein. Tímarit lögfræðinga 2. hefti 2005.

Gerður Kristný. *Myndin af þabba – saga Thelmu*. Vaka-Helgafell. Reykjavík 2005.

Jónatan Þórmundsson. *Viðurlög við afbrotum*. Bókaútgáfa Orators. Reykjavík 1992.

Om endringer i straffeloven og skadeserstatningsloven m m (seksuelle overgrep mot barn). Ot. prp. nr. 20, 1991-1992.

Ragnheiður Bragadóttir. *Kynferðisbrot*. Ritröð Lagastofnunar Háskóla Íslands 3.

Lagastofnun Háskóla Íslands. Reykjavík 2006.

Safn greinargerða við almenn hegningarlög. Úlfjótur. Reykjavík 1989.

Skýrsla nauðgunarmálanefndar. Dómsmálaráðuneytið. Reykjavík 1989.

Svala Ísfeld Ólafsdóttir. *Heggur sá er blífa skyldi*. Kynferðisbrot gegn börnum og ungmennum. Umboðsmaður barna. Reykjavík 1997.